

УДК 373.5.091.279.7

Ольга Біляковська

КОНСТАНТИ ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ В ОЦІНЮВАННІ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ

У статті розглянуто особливості оцінювання навчальних досягнень учнів в контексті ідей гуманної педагогіки. Шкільна оцінка багатогранна і виконує ряд важливих завдань. Вона є засобом діагностики навчально-пізнавальної діяльності школярів та засобом зв'язку між учасниками навчально-виховного процесу. Цілісний процес оцінювання й усі зусилля педагога повинні бути спрямовані на всебічний і гармонійний розвиток учня.

Ключові слова: оцінка, учень, вчитель, оцінювання, контроль, самооцінка.

В статье рассмотрены особенности оценки знаний учащихся в контексте идей гуманной педагогики. Школьная оценка многогранна и выполняет ряд важных задач. Она является средством диагностики учебно-познавательной деятельности школьников и средством связи между участниками учебно-воспитательного процесса. Целостный процесс оценивания и все усилия педагога должны быть направлены на всестороннее и гармоничное развитие ученика.

Ключевые слова: оценка, ученик, учитель, оценка, контроль, самооценка.

The author of the article considers characteristic features of students' assessment in the context of humanistic pedagogy. She argues that a school grade is a multisided phenomenon that performs many important tasks. It is the means to diagnose students' learning activity and the medium to connect all the participants of education process. The entire process of assessment and educator's efforts should be aimed at comprehensive and congruous development of students.

Key words: grade, student, teacher, assessment, control, self-assessment.

Особливості процесу навчання у сучасній школі зумовлені зростаючим обсягом наукової інформації, інтенсифікацією проходження навчального матеріалу, постійною модернізацією й ускладненням навчальних програм. Окрім того проходить перенесення акценту з предметних знань, умінь і навичок як основної мети навчання, на формування загально-навчальних умінь, на розвиток самостійності навчальних дій учнів, на самоорганізацію, самовизначення, що безумовно, вимагає нових підходів до контролю й оцінювання навчальних досягнень школярів.

Проблема контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів у різних аспектах знайшла своє відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, педагогів і методистів. Зокрема, розвиток внутрішніх мотивів, що пов'язаний з формуванням навчальних дій у процесі контролю й оцінювання досліджували Д. Ельконін, В. Давидов, Г. Цукерман; критерії та норми оцінювання – А. Алексюк, Н. Буринська, О. Ляшенко, С. Сухорський, М. Ярмаченко; принципи контролю й оцінювання – Ю. Бабанський, Є. Перовський, Г. Щукіна; зміст, функції, завдання оцінювання – К. Делікатний, О. Локшина, В. Онищук, В. Полонський, В. Сухомлинський; оцінку як засіб мотивації, стимулювання навчальної діяльності школярів – Б. Ананьєва, О. Богданова, Л. Занков, І. Лернер, О. Савченко, А. Ліпкіна, В. Шаталов, І. Якиманська. Водночас пошук нових способів оцінювання, заснованих на ідеях гуманізму і співробітництві вчителя й учня, на радісних емоціях дітей проводили педагоги-новатори – Ш. Амонашвілі, І. Волков, С. Лисенкова та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності застосування підходів гуманної педагогіки у процесі оцінювання навчальних досягнень учнів.

Головною рисою гуманної парадигми освіти є особлива увага до індивідуальності учня, орієнтація на його розвиток у процесі навчання, розкриття здібностей, позитивної самореалізації, його саморозвиток і самовдосконалення.

Оцінювання є природною складовою людських відносин і діяльності. Водночас контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів є обов'язковими ланками процесу навчання, його невід'ємними структурними елементами. Чим молодший школяр, тим більшою у нього є потреба в оцінюванні кожного навчального зусилля, кожного поступу у процесі навчання. Тому недостатньо просто скасувати оцінку у балах (1–2 класи), важливо замінити її більш інструментальним, змістовним і дієвим засобом оцінювання навчальних досягнень кожного школяра.

Шкільна оцінка виконує ряд важливих і взаємозв'язаних завдань. Вона є засобом діагностики навчально-пізнавальної діяльності школяра та засобом зв'язку між учасниками навчально-виховного процесу, адже через неї здійснюється зв'язок між учителем, учнем, батьками. Важливими є контрольні та коригувальні функції оцінки у навчально-виховному процесі. Також великим є виховний потенціал оцінки, спрямований на розвиток особистої відповідальності, працелюбності, цілеспрямованості, старанності учня. Окрім того, контроль і оцінювання в процесі навчання є одним із важливих засобів мотивації і стимулювання навчально-пізнавальної діяльності школярів. Так, позитивна оцінка у поєднанні з іншими мотивами учіння сприяє розкриттю перспектив успіху дитини, створює і підтримує позитивний емоційний настрій, викликає бажання вчитися, сприяє формуванню адекватної самооцінки [7, с. 7].

Молодший шкільний вік сенситивний до формування мотивації

навчальної діяльності, рефлексії, самооцінки, самоконтролю, які складають основу психолого-педагогічної регуляції відносин молодших школярів до навчальної діяльності і поведінки. Одним з головних факторів формування вищеперерахованих особистісних новоутворень цього віку є педагогічне оцінювання. Саме усвідомлення впливу педагогічної оцінки вчителя на становлення особистості школяра і необхідності формування вмінь самооцінки спонукають педагогів до глибшого дослідження проблеми педагогічного оцінювання.

Багато вчених переконливо доводили, що однією з головних причин недостатньої пізнавальної активності школярів, відсутності у них інтересу до навчання є недосконалість форм та методів оцінювання результатів навчання. «Традиційне оцінювання пізнавальної діяльності учнів обмежене, марне і навіть шкідливе, тому що діти починають хитрувати, щоб отримати хороші оцінки; ...За оцінками судять про учнів, ділять їх на хороших і поганих; ...Оцінки заважають згуртовувати колектив, не стимулюють учіння, так як вони висловлюють одноосібну волю вчителя». «Учень, який не має можливості вести самоконтроль, особисто оцінювати свою навчальну роботу, позбавлений мотиваційної основи учіння, для нього учіння втрачає сенс» [1, с. 32–40]. Розкриваючи особливості навчально-виховного процесу, заснованого на принципах гуманної педагогіки, Ш. Амонашвілі зазначає, що оцінювальна діяльність власної пізнавальної активності є глобальною здатністю учня. Ця діяльність здійснюється на базі аналітичного зіставлення результату пізнання зі зразком, еталоном цього результату. Окрім того, «дитина, яка не вміє оцінювати свої навчальні можливості, не може стати справжнім суб'єктом, господарем своїх інтелектуальних багатств і тому потребує керівництва, контролю, і оцінки вчителя» [2, с. 113].

Гуманізація і модернізація освіти вимагає розвитку ідей особистісно-орієнтованого навчання, у якому центральне місце займає особистість дитини. У зв'язку з цим, зростає роль контролю й оцінювання як важливих компонентів процесу навчання. Процес оцінювання в сучасній школі складний і відповідальний, оскільки безпосередньо впливає на формування особистості школяра, досвід його навчально-пізнавальної діяльності. Оптимізація контролю й оцінювання результатів навчальної діяльності учнів безпосередньо залежить від розуміння вчителем співвідношення механічного запам'ятовування і осмисленого засвоєння в процесі навчання. Адже основа свідомого ставлення до навчання як до систематичної і регулярної праці закладається саме у молодших класах. Тому у початковій школі такою важливою є чуйність і етика педагога у процесі контролю й оцінювання. Водночас коли застосовується бальне оцінювання, то втрачаються певні умови співпраці педагога з дитиною. Саме тому, перед учителем стоїть важливе завдання, яке полягає не лише у виставленні об'єктивно-зваженої суми балів, але й в умінні побачити і передбачити

вплив даної оцінки на учня. Вагомою є не тільки сама оцінка, але й те як вона подається. Гуманний педагог делікатно й урочисто зауважить і відзначить перед класом навіть невеликі і незначні досягнення в роботі учня, а недоліки згадає побіжно, роблячи акцент на тому як можна це виправити. І як слушно зауважує педагог-гуманіст В. Сухомлинський «оцінка морально виправдана тільки тоді, коли учитель оцінює не здібності, взяті, так би мовити, у чистому вигляді, а єдність праці і здібностей, причому на перше місце ставиться праця» [6, с. 84].

Цілісний процес оцінювання й усі зусилля педагога мають спрямовуватися на всебічний і гармонійний розвиток учня. Слід зауважити, що в певному сенсі педагогічна оцінка в результаті контролю рівноцінна соціальної оцінці, досить сильно впливає на учня, на його світосприйняття себе в соціумі, відношення до нього колективу. Тому при оцінюванні навчальних досягнень учнів, педагог повинен керуватися не лише нормами і критеріями виставлення оцінок, а й розуміти вплив оцінки на кожного учня зокрема, на його мотивацію і ставлення до подальшого навчання.

Будь-яке оцінювання має ґрунтуватися на доброзичливому ставленні до дитини. Учитель зобов'язаний лаконічно, але достатньо зрозуміло для учня проаналізувати труднощі, які виникли у процесі навчання, пояснити незрозумілі питання, націлити на позитивний результат. Учитель повинен пам'ятати, що незадовільна оцінка негативно впливає на навчання, сприяє тривожності учня, невдоволення собою і негативно позначається на інтересі до навчального предмета.

Дослідники проблеми оцінювання навчальних досягнень учнів однакостайні у тому, що оцінка здатна викликати в учня гаму гострих і глибоких переживань: радість успіху, задоволення, сором за невдачу, підвищену тривожність тощо. Позитивні емоції, які пов'язані з одержаною оцінкою, вчені вважають могутнім стимулом навчання, негативні – навпаки, погіршують загальний стан школяра, пригнічують його, знижують працездатність. Тому, коли вчитель підбадьорює учня, схвалює його відповідь, роботу – це стратегічно важливо для школяра, для його подальшого поступу у навчанні. Проте, як стверджують деякі дослідники (Н. Зубалій, Г. Костюк, В. Помагайба), стимулюючою може бути і негативна оцінка, але лише за умови, що вона об'єктивна, доброзичлива й учень усвідомлює її і сприймає. Важливо кожній оцінці надавати певну вагу, супроводжувати коментарем. Адже досвідчені педагоги «роблять свої оцінки можливо конкретнішими... доводять свою оцінку до свідомості учня, вказуючи, що і як йому треба робити, щоб досягти кращих наслідків у навчанні. З цією метою вони часто використовують записи, нотатки в учнівських зошитах при їх перевірці. Вони зважають і на те, як той чи інший учень реагує на оцінку його роботи вчителем, враховуючи в способах її подання індивідуальні особливості учнів» [3, с. 458]. Водночас як стверджує науковець, негативна оцінка роботи учнів також потрібна.

Вона повинна усвідомлюватись учнем, пробуджувати в нього бажання виправити недоліки у навчанні. Оцінка повинна породжувати бажання учня йти вперед, упевненість в тому, що він може це зробити, викликати в нього довір'я до своїх сил, підбадьорювати у роботі [3, с. 459].

Безумовно, оцінюючи результати навчання учнів, учитель має дбати про створення позитивного мікроклімату у класі. Це важливо з огляду на те, що: 1) учні, особливо молодші школярі, зазвичай, сприймають педагогічну оцінку як оцінювання власної особистості. Тому, оцінка має бути пов'язана з аналізом завдань, робіт, які виконав учень (наприклад, «я задоволена як ти виконав це завдання, молодець»), а не з особистістю учня (наприклад, «я сьогодні тобою не задоволена»). Як слушно зауважують науковці, «у початкових класах має домінувати оцінка у вигляді вмотивованого оцінного судження, що дає учневі можливість усвідомити, як саме він справився з роботою, що вийшло добре, в чому помилка, як її краще виправити. Цю змістову оцінку вчитель виставляє так, щоб дитина не втратила стимулу до праці [5, с. 10]; 2) педагогічна оцінка є основою для формування самооцінки школяра. Адже, учні не завжди спроможні об'єктивно оцінити якість своєї роботи, а тому судять про неї на основі оцінок дорослих і, в першу чергу, вчителів. Важливим чинником на перших етапах розвитку здатності до самооцінки є оцінні судження інших людей, значущих для дитини, особливо оцінна діяльність авторитетної для дитини особи – вчителя [8, с. 186]. Вчителям важливо залучати учнів до самооцінки, адже учень отримує при цьому почуття задоволення від результату будь-якого рівня, відкрито говорить про свої досягнення і прорахунки, оперативно знаходить шляхи їх усунення. Передумовами успішної самооцінки є: а) розробка учителем чітких еталонів оцінювання; б) створення необхідного психологічного налаштування учнів на аналіз власних результатів; в) забезпечення ситуації, коли еталони оцінювання учням відомі і вони самостійно співставляють їх із власними навчальними результатами, роблячи при цьому відповідні висновки про ефективність роботи; г) складання учнями власної програми навчальної діяльності з урахуванням отриманих результатів; 3) нагромадження позитивного емоційного досвіду у зв'язку з оцінюванням засвоєних знань є основою для розвитку навчально-пізнавальної активності. «Правильна оцінка зусиль учня, спрямованих на глибоке оволодіння знаннями, приносить йому велике інтелектуальне задоволення і спонукає його до ще напруженішої роботи» [4, с. 7].

Отже, оцінювання навчальних досягнень учнів – складний і багатогранний процес, який має базуватися на гуманних підходах із вмілим поєднанням загальних вимог і критеріїв та індивідуальних еталонів для формування в учнів розуміння необхідності використання будь-якого виду навчальної діяльності для подальшого зростання та саморозвитку. Подальшого дослідження потребують предметні критерії та норми оцінювання навчальних досягнень учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амоношвили Ш. А. Обучение. Оценка. Отметка / Ш. А. Амонашвили. – М. : Знание, 1980. – 96 с.
2. Енжевская М. В. Формирование контрольно-оценочной деятельности младших школьников в условиях безотметочной системы / М. В. Енжевская // Человек и образование. – № 2 (23). – 2010. – С. 112–118.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
4. Онищук О. В. Шлях до глибоких знань / О. В. Онищук. – К. : «Знання» УРСР, 1969. – 48 с.
5. Савченко О. Дидактико-методичні вимоги до організації контрольно-оцінювальної діяльності вчителя / О. Савченко // Початкова школа. – № 2. – 2011. – С. 7–11.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 6 т., Т. 1 / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – 654 с.
7. Новожилова М. О. Настільна книга молодого вчителя початкової школи / М. О. Новожилова, Л. М. Яськова. – Х. : Ранок, 2009. – 288 с.
8. Чупахіна С. Підготовка педагога до оцінювання навчальних досягнень сучасних першокласників / С. Чупахіна // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 330. Педагогіка та психологія. – С. 185–190.